

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตและการถ่ายทอดประกอบ ดังมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 ข้อมูลทางด้านเอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น และเอกสาร ชั้นรองที่เกี่ยวกับประวัติการดนตรีไทย ความเป็นมาของซอสามสาย หลักการบรรเลงซอสามสาย ประวัติชีวิตของภูมิปัญญาทางการบรรเลงซอสามสาย และสภาพสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคแต่ละ สมัยที่มีผลต่อการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย

การรวบรวมข้อมูลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมุ่งพิจารณาความสำคัญของเอกสาร กับความตรงทั้งภายในและภายนอกของข้อมูล จึงแบ่งข้อมูลดังกล่าวเป็น 2 ประเภท คือ

3.1.1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) หมายถึง ข้อมูลที่ถูกบันทึกโดยผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ ได้แก่

- (1) ศาสน์สมเด็จพระนารายณ์ราชานุวัตติวงศ์ถึงกรมพระยาดำรงราชานุภาพฉบับลายพระหัตถ์
- (2) จดหมายเหตุลาลูแบร์ ซีมองค์เคอร์
- (3) จดหมายเหตุ ร.2
- (4) หลักการสี่ซอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

3.1.1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) หมายถึง ข้อมูลที่เขียน
บันทึกคัดลอกมาจากเอกสารชั้นต้น ได้แก่ หนังสือ หนังสืออ้างอิง วารสาร วิทยานิพนธ์
และงานวิจัยต่าง ๆ เช่น

- (1) "ซอสามสาย" ในหนังสือที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา
ครั้งที่ 13, 2523.
- (2) นามานุกรมดนตรีไทย, 2518.
- (3) นามานุกรมศิลปเพลงไทยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตน
โกสินทร์, 2532.
- (4) แนวทางการเล่นซอสามสายกับเพลงบันทึกแบบดุริยางค-
ศิลป์ของไทย, 2506.
- (5) "ผู้เชี่ยวชาญซอสามสาย" ในหนังสือ ดนตรีวิจิตร; ความรู้
เรื่องของคนตรีไทยเพื่อความชื่นชม, 2529.
- (6) อนุสรณ์เชิดชูเกียรติ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร
จิตตเสวี), 2537.

ฯลฯ

แหล่งค้นคว้าข้อมูล

- (1) หอสมุดแห่งชาติ
- (2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- (3) ห้องสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- (4) สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (5) ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (6) ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (7) ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (8) ห้องสมุดคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์
- (9) ห้องสมุดดนตรี "ทูลกระหม่อมสิรินธร"
- (10) สำนักราชเลขาธิการ พระราชวัง

- (11) แผนกเครื่องราชูปโภค สำนักพระราชวัง
- (12) สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (13) เทวสถาน เสาชิงช้า
- (14) สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

๗๑

3.1.2 ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์บอกเล่า

เนื่องด้วยการถ่ายทอดศิลปวิทยาการทางด้านดนตรีไทยในอดีตนั้น ไม่ใคร่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงหาหลักฐานที่เป็นเอกสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ค่อนข้างยาก เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับความนิยมครบถ้วนยิ่งขึ้น จึงได้มีการรวบรวมข้อมูลด้านการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายในลักษณะของการวิจัยประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ขึ้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวคาดว่าจะได้จากภูมิปัญญาและผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะศิษย์ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

จากการนำเสนอเรื่อง "เอตทัคคะทางการบรรเลงซอสามสายและลำดับการถ่ายทอด" ในบทที่ 2 พบว่า การถ่ายทอดและการสืบทอดหลังการบรรเลงซอสามสายในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมา สามารถจัดจำแนกเป็น "สาย" หรือ "สำนัก" ที่กล่าวหาขาดการสืบทอด และที่ยังคงดำเนินการถ่ายทอดและสืบทอดต่อกันมา ด้วยความพยายามที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายในระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์บอกเล่า และการได้มาซึ่งข้อค้นพบต่าง ๆ จึงต้องเลือกศึกษาเฉพาะ "สาย" หรือ "สำนัก" ที่ยังคงดำเนินการสืบทอด และให้การถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมา โดยมีการกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกประชากรที่จะ ศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- (1) กลุ่ม "องค์สถาบัน"
- (2) กลุ่ม "องค์บุคคล"
- (3) กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะ "ศิษย์"

3.1.2.1 กลุ่ม "องค์สถาบัน"

องค์สถาบันนี้ หมายถึง "สำนักสามัญชน" หรือ "การสืบทอด" จากครูที่เป็นแหล่งของการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายในลักษณะที่เป็น "ต้นแบบ" หรือ "แม่แบบ" ซึ่งได้ทำการถ่ายทอดและสืบทอดต่อเนื่องกันมาไม่ขาดช่วงขาดตอนจน

ถึงปัจจุบัน ตลอดจนได้มีการพัฒนาหลักวิชาให้ดียิ่งขึ้น

ในการวิจัยนี้ พิจารณาตามเกณฑ์แล้ว เลือกการถ่ายทอดใน "สาย" หรือ "สำนัก" ของ

- (1) พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร)
- (2) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ครูยะชีวิน)

3.1.2.2 กลุ่ม "องค์บุคคล"

องค์บุคคลนี้ หมายถึง เหตุที่คณะกรรมการบรรเลงที่ได้รับการถ่ายทอดหลักวิชาการซึ่งสืบทอดมาจาก "องค์สถาบัน" ที่เป็นแหล่งกำเนิดดั้งเดิมทั้ง 2 "สาย" หรือ "สำนัก" ที่ระบุไว้ข้างต้น และจะต้องเป็นผู้ที่บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ให้เกิดกับการดนตรีไทย อีกทั้งมีผลงานเป็นที่ยอมรับจากสถาบันการศึกษาทางด้านดนตรี และทำการถ่ายทอดหลักการบรรเลงซอสามสายให้กับอนุชนรุ่นหลังตลอดมา

สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกเหตุที่คณะกรรมการบรรเลงดังกล่าวในด้านคุณธรรม จริยธรรมและการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดกับการดนตรีและสังคมไทยนั้น ได้นำกรอบคุณสมบัติของศิลปินแห่งชาติ ที่กำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อสมมติคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเหตุที่คณะกรรมการบรรเลง โดยมีข้อกำหนดดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้มีสัญชาติไทย และยังมีชีวิตอยู่ในขณะที่ทำการ
ศึกษาวิจัย
2. เป็นผู้มีผลงานทางด้านดนตรีดีเด่นอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้ง
เป็นที่ยอมรับนับถือกันในสังคมของนักดนตรีไทยโดยทั่วไป
3. เป็นผู้ที่มีความสามารถ เชี่ยวชาญและชำนาญในการ
บรรเลงซอสามสายเป็นพิเศษ
4. เป็นผู้ที่ได้ทำการพัฒนาการดนตรีให้ดียิ่งขึ้น ทั้งในด้าน
การบรรเลงและการถ่ายทอด
5. เป็นผู้ที่อนุรักษ์และผดุงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมและ
ศิลปวิทยาการทางดนตรีไทย

6. เป็นผู้ที่มีความรู้ จริยธรรมและมีความรักในวิชาชีพ
 คนตรีไทยของคุณ

7. เป็นผู้ที่ใช้ศิลปการคนตรีให้บริการแก่สังคมเป็นอย่างดี
 เสมอมา

ดังนั้น ผู้วิจัยพิจารณาตามเกณฑ์แล้ว เลือกเอตทัคคะทางการ
 บรรเลง จำนวน 2 ท่าน คือ

(1) อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน

(ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์)

ประจำปี พ.ศ.2530)

2) ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์

(ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม รางวัลพระราชทาน

พระสิทธิธาดาทองคำสาขาการค้นคว้าและเผยแพร่

ความรู้ทางวัฒนธรรม ประจำปี พ.ศ.2535)

เอตทัคคะทางการบรรเลงซอสามสายทั้ง 2 ท่านนี้ ล้วนเป็น
 ศิลปินผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ทั้งในด้านการบรรเลงเครื่องดนตรี การประสานวงการ
 ใช้คนตรีในกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม สามารถถ่ายทอดและอธิบายเหตุผลในการปฏิบัติ
 ทักษะคนตรีนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน และคงความสามารถนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อวงการคนตรี
 ไทยได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งเป็นผู้สืบทอดหลักวิชาแห่งการบรรเลงซอสามสายที่มีความเก่า
 แก่ และเป็นรากฐานสำคัญของการบรรเลงซอสามสายในปัจจุบัน

จากแผนภูมิที่ 4 แสดงลำดับการถ่ายทอดการบรรเลงซอสาม
 สายใน "สาย" หรือ "สำนัก" ของ หม่อมสุด บุนนาค พบว่า ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
 เป็นผู้สืบทอด หลักวิชาความรู้ในลำดับขั้นที่ 6 โดยได้รับการถ่ายทอดจาก พระยาภูมิเสวิน
 (จิตร จิตตเสวี) ครูซอสามสายและนักวิชาการคนตรีไทยคนสำคัญ ซึ่งหลักวิชาการบรรเลง
 ซอสามสายใน "สาย" หรือ "สำนัก" ของ หม่อมสุด บุนนาค นี้สามารถสืบค้นย้อนไปถึง
 พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ที่คาดว่าเป็นครูคนตรีไทยที่คิดค้นกลวิธีการบรรเลง
 ซอสามสายและเป็น "ต้นแบบ" หรือ "แม่แบบ" แห่งหลักวิชาสืบต่อมา ถือได้ว่ามีความ
 เก่าแก่และเป็นรากฐานสำคัญของการบรรเลงซอสามสายที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง

สำหรับอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ท่านได้มีโอกาสรับการถ่ายทอดหลักวิชาและกลวิธีการบรรเลงจากครูชอสามสายถึง 3 คน คือ หลวงไพเราะเสียงชอ (อุ่น คุรยะชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และนายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (ตามที่แสดงไว้ในแผนภูมิที่ 1 และ 5) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลวงไพเราะเสียงชอเป็นครูชอสามสายท่านแรกที่ได้ถ่ายทอดหลักการบรรเลงและวางรากฐานการสีที่เน้นหนักในเรื่องการถ่ายทอดอารมณ์เพลงในเชิงสุนทรีย์ ประกอบกับได้มีโอกาสศึกษาหลักของวิชาแบบดั้งเดิมกับ พระยาภูมิเสวินและเพิ่มเติมกับนายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ในภายหลัง ดังนั้น หลักวิชาการบรรเลงชอสามสายของท่านจึงมีลักษณะแห่งบูรณาการสูง ย่อมเป็นสิ่งมีค่าที่ควรแก่การศึกษาถึง

การที่ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์ในการคัดเลือกเอตทัคคะทางการบรรเลงครั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นพิเศษโดยเฉพาะหรือที่เรียกว่า "ปัจเจกบุคคล" โดยพิจารณาจากการเป็น "ศิษย์" ใน "สาย" หรือ "สำนัก" ที่ได้มีการถ่ายทอดหลักการบรรเลงชอสามสายอย่างต่อเนื่องกับการแสดงคุณลักษณะและสำนึกของตนเองออกมาปรากฏเพื่อวิชาชีพ สังคมคนตรีไทย และประเทศชาติ ทั้งหมดนี้สมควรด้วยหลักการและเหตุผลที่จะทำการศึกษาวิจัยกับเอตทัคคะทางการบรรเลงทั้ง 2 ท่าน

3.1.2.3 กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะ "ศิษย์"

กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะศิษย์นี้ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการบรรเลงชอสามสายโดยตรงจากองค์บุคคลคือ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน และ ศาสตราจารย์อุคม อรุณรัตน์ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบจากการศึกษาในลักษณะหลากหลายมิติ จึงพิจารณาคัดเลือก "ศิษย์" จำนวน 3 คน จากเอตทัคคะแต่ละท่าน และใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1. ได้รับการถ่ายทอดจากองค์บุคคล
2. พิจารณาลำดับก่อนหลังในการฝากตัวเป็นศิษย์
3. ฝึกฝนทักษะการบรรเลงและประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง
4. มีส่วนรับผิดชอบในการถ่ายทอดการบรรเลงชอสามสายให้กับอนุชนคนตรีไทย

5. สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับ
ตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้

จากการรวบรวมกลุ่มประชากรที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะ
ศิษย์ของ “องค์บุคคล” นั้น สามารถแจกแจงได้ดังนี้

กลุ่มศิษย์ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน

- (1) ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์
- (2) อาจารย์มาณฑิลา อิศรเดช
- (3) นางวิสาขา ภูมिरัตน์
- (4) นายแพทย์อุดม ธรรมครองอาตม์
- (5) ม.ล.ขวัญทิพย์ สามเสน
- (6) นายบัณฑูร ลำซ่า
- (7) นายเลอเกียรติ มหาวินิจนัยมนตรี
- (8) นางสาววิภาวี พรหมบุญ
- (9) นางสาวอภิญา ชีวะกานนท์
- (10) นายจิรภัทร เลขะกุล
- (11) นายพฤตินัย หาญกล้า
- (12) นางสาวนพวรรณ พาทย์โกศล

กลุ่มศิษย์ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์

- (1) นายบุญเดือน ศรีวรรณ
- (2) รองศาสตราจารย์ ดร.ณัชชา พันธุ์เจริญ
- (3) อาจารย์พันธุ์ศักดิ์ วรรณดี
- (4) นางสุพร ชนะพันธุ์
- (5) นายพงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์
- (6) นายเลอเกียรติ มหาวินิจนัยมนตรี
- (7) นายประกิต สะเพียรชัย
- (8) นายภมร บุญยัง
- (9) นางสาวกุลชลิ ลือชาพัฒนพร

"ศิษย์" ดังนี้

กรณีนี้ ผู้วิจัยพิจารณาตามเกณฑ์แล้ว เลือกผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะ

อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน

1. นายมาณฑิ อิศรเดช
2. นายเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี
3. นายพุดตินัย หาญกล้า

ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์

1. นายบุญเตือน ศรีวรพจน์
2. นายพงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์
3. นางสาวกุลชติ ลือชาพัฒนพร

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.2.1 แบบสัมภาษณ์ ในส่วนของข้อมูลที่เป็นการถ่ายทอดการบรรเลงขอสามสายกับกระบวนการทางภูมิปัญญาไทยนั้น ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์ภูมิปัญญาทางการบรรเลงขอสามสายกับผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะ "ศิษย์" ของ ภูมิปัญญาท่านั้น ๆ ด้วย ซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้

วัตถุประสงค์ของการใช้แบบสัมภาษณ์

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป
2. เพื่อศึกษาลักษณะการได้มาซึ่งความรู้ ในฐานะผู้รับการถ่ายทอดของภูมิปัญญา
3. เพื่อศึกษากระบวนการทางภูมิปัญญาไทยกับกระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงขอสามสายของภูมิปัญญา

ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์

1. แบบสัมภาษณ์ฉบับทดลอง สร้างสัมภาษณ์ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

2. นำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาแก้ไข
3. ทดลองใช้ นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย
4. ปรับปรุงอีกครั้ง เพื่อให้เหมาะสม แล้วย้นำไปใช้

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้นี้จะมีลักษณะที่เป็นคำถามปลายเปิด เน้นการเล่าเรื่อง บรรยายความ ซึ่งแบบสัมภาษณ์นี้ใช้สัมภาษณ์กับ

- (1) ภูมิปัญญาผู้ถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายไทย
- (2) ผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะ "ศิษย์" ผู้ได้รับการถ่ายทอดจากภูมิปัญญา

3.2.2 แบบสังเกตการถ่ายทอดความรู้ ใช้เพื่อสังเกตพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นระหว่าง และสิ้นสุดการถ่ายทอดในแต่ละครั้ง สังเกตจนกว่าจะรวบรวมข้อมูลได้เพียงพอต่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัยได้ การสร้างแบบสังเกตนี้ใช้ขั้นตอนการสร้างเดียวกับการสร้างแบบสัมภาษณ์

แบบสังเกตที่ใช้ในการวิจัยนี้ มี 2 แบบ คือ

- (1) แบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้วิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับการถ่ายทอดด้วย
- (2) แบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะสังเกตการถ่ายทอดอย่างใกล้ชิดแต่จะไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการถ่ายทอดแต่อย่างใด สำหรับการสังเกตการถ่ายทอดในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะพยายามให้มีความคลาดเคลื่อนอันเกิดจากความโน้มเอียงและอคติในการสังเกตน้อยที่สุด

การตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัย จากการสัมภาษณ์ จากการสังเกตพฤติกรรมการถ่ายทอดทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความตรง และความเชื่อมั่นของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Triangulation) กล่าวคือ การพินิจพากับเกณฑ์อื่น การใช้วิธีอื่น ๆ เข้าร่วมกันหลายวิธีในการตรวจสอบความตรงของข้อมูล ของแนวคิด ทฤษฎี ใช้นักวิจัยหลายคนร่วมสังเกตสิ่งเดียวกัน เพื่อเชื่อว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะไปในทิศทางเดียวกัน สนับสนุนกัน

ทุกครั้งที่ทำกรสัมภาษณ์ จะบันทึกเสียงไว้ เพื่อเป็นหลักฐานและเครื่องมือในการตรวจสอบความเที่ยงและความตรง

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.1 คัดเลือกและวิเคราะห์หลักฐาน

ผู้วิจัยจะพิจารณาความเชื่อถือได้ของเอกสารแต่ละฉบับที่ได้ทำการศึกษา ค้นคว้ามาแล้วด้วยเกณฑ์การพิจารณาตามระเบียบวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งแยกเป็น 2 เกณฑ์ คือ

ก. เกณฑ์พิจารณาภายนอก (External Criticism)

ข. เกณฑ์พิจารณาภายใน (Internal Criticism)

การพิจารณามุ่งถึงสื่อความหมายของเอกสารว่าชัดเจนเพียงใดในการคัดเลือกเอกสารนี้ โดยเกณฑ์การพิจารณาทั้งภายนอกและภายในนั้น อรพินธ์ ดันธนะสฤยคี (2522: 29-30) ได้คัดแปลงมาจากเกณฑ์ของ บี. ดีโบลด์ แวนดาลเลน (B. Deobold Van Dalen, 1962 : 163-173) ดังนี้

ก. เกณฑ์การพิจารณาภายนอกจะพิจารณา 5 เรื่อง คือ

- (1) แหล่งที่มาของเอกสาร เป็นแหล่งปฐมภูมิและเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้หรือไม่
- (2) ใครเป็นผู้เขียนเอกสาร
- (3) เป็นเอกสารต้นฉบับ ฉบับคัดลอกหรือฉบับปรับปรุง ถ้าเป็นฉบับคัดลอกหรือฉบับแก้ไขได้มีข้อผิดพลาดค้นหาแหล่งอ้างอิงหรือไม่
- (4) เอกสารนั้นเผยแพร่เมื่อใด
- (5) เอกสารนั้นมีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่อย่างไร

ข. เกณฑ์การพิจารณาภายใน จะพิจารณาในเรื่องต่าง ๆ 4 เรื่อง คือ

- (1) ผู้เขียนเอกสารนั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีความสามารถในสิ่งที่เขียนหรือไม่
- (2) ผู้เขียนเอกสารนั้นมีแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้หรือไม่ เช่น เขียนจากบันทึกหรือเขียนจากความทรงจำ
- (3) ในเอกสารนั้นมีความตั้งใจที่จะบิดเบือนความจริงหรือมีความคิดส่วนตัวของผู้เขียนเอกสารหรือไม่
- (4) เอกสารฉบับนั้นสื่อความชัดเจนหรือไม่ และข้อความในเอกสารนั้นมีความหมายอย่างไร

การวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินไปในลักษณะที่เรียกว่า "การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Inductive) เป็นวิธีการที่ใช้ตีความ สร้างข้อมูลจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็นหลาย ๆ ปรากฏการณ์ แล้วนำมาสร้างข้อสรุป ถ้าข้อสรุปนั้นยังไม่ได้รับการตรวจสอบยืนยัน ถือว่าเป็นข้อสมมติฐานชั่วคราว แต่ถ้าได้รับการตรวจสอบยืนยันแล้ว จะถือเป็นข้อสรุปซึ่งมีความเป็นนามธรรมในระดับต้น ๆ

การสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมในลักษณะนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล และพร้อมกับการพิสูจน์ข้อค้นพบดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ในการสร้างข้อสรุป ผู้วิจัยจะสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับข้อมูลในลักษณะกรอบแนวคิดที่เป็นนามธรรม อันจะเป็นพื้นฐานแรกของการนำไปสู่ทฤษฎีหรือข้อสรุปเชิงนามธรรมใน ระดับสูงขึ้น

3.3.2 ตีความข้อมูลที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว

ผู้วิจัยจะทำการตีความ โดยใช้หลักพื้นฐานการศึกษาในบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ มาพิจารณาประกอบด้วย

3.4 การสังเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ผ่านการคัดเลือก วิเคราะห์ และตีความ นำมาสังเคราะห์ เพื่ออธิบายเรื่องภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย ที่มีลักษณะเฉพาะ และลักษณะองค์รวมของการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย พร้อมกับเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องและ เชื่อถือได้ก่อนการนำเสนอเป็นงานวิจัย

3.5 การนำเสนอผลการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลแล้ว จะประมวลข้อมูลทั้งหมดมาเรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาความ โดยแยกบทตามความเหมาะสมของเนื้อเรื่อง ดังนี้

- (1) บทนำ
- (2) บทบาทและความสำคัญของซอสามสาย
- (3) วิธีดำเนินการวิจัย

- (4) กระบวนการทางภูมิปัญญา: ที่มาและแนวคิด
- (5) กระบวนการถ่ายทอด: ในฐานะผู้รับการถ่ายทอด
- (6) กระบวนการถ่ายทอด: ในฐานะผู้ถ่ายทอด
- (7) สรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ